

Pinngortitaleriffik appat pillugit iliuuseqaaqqusivoq

Nunatsinni appat ineqarfippassui ikiliartorfioqisut appaarunnissamit annaaneqassappata maannaqqinnaaq siunnerfeqartumik iliuseqarnissaq pisariaqarpoq. Taama Pinngortitaleriffiup allakkiaani qulequtserneqarsimasumi ” [Kalaallit Nunaanni appat pillugit killiffik, 2016](#)”-imi naggasiisoqarpoq. Allakkiaq appat aqunneqarat pillugu allaaserisaasoq Pinngortitamut, Avatangiisinut Nukissiuuteqarnermullu Naalakkersuisumut Mala Høy-Kúkomut Aalisarnermut, Piniarnermut Nunalerinermullu Naalakkersuisumutaaq Nikolaj Jerimiassenimut nassiunneqarpoq. Peqatigitillugu aamma Pinngortitaleriffimmiit ilimasaaqutigineqarpoq appat pillugit siunnersuineq nutaq ukiamut septemberimi, 2016, saqqummiunneqassasoq.

Allakkiami aamma atuarneqarsinnaavoq Pinngortitaleriffimmiit 2012-imiilli Nunatsinni appat ineqarfii ajornartorsiorfioqisut pillugit mianersoqqusisoqartarsimasoq. Taamanikkut erseqqissaatigineqarsimavoq appat aqunneqarnerat pillugu malunnaatilimmik sukaterisoqanngippat sinerissami sumiiffinni assigiingitsuni appat ineqarfii ikinnerpaamik sisamat appaarutivinnissaat aarleqqutigineqarsinnaasoq.

Assit Kitsissut Avallerneersut uisaallatsitsipput

Allakkiaq matumani pineqartoq suliarineqarpoq Pinngortitamut, Avatangiisinut Nukissiuuteqarnermullu Naalakkersuisup Mala Høy-Kúkop kissaateqarnera naapertorlugu. Tamanna pivoq Pinngortitaleriffimmiit Kujataani Arsuup kujataatungaaniittumi Kitsissut Avallerni appat ineqarfiisa ilaata appaarutipajaarsimanerani Naalakkersuisunut ilisimatitsisoqareernerata kingorna. Taamaattoqarnerani assilisanik uppernarsaatissani taqqavani Piniarnermik Aalisarnermillu nakkutillisutitamit Pinngortitaleriffik tunineqarpoq.

Ilumut Kitsissut Avallerni appaqarfiit ilaat imaarutivissimanersut Pinngortitaleriffimmiit ilisimatuussutsikkut suli uppernarsarneqanngilaq. Pinngortitaleriffimmi Miluumasunut Timmissanullu Immikkoortortaqaarfimmi Pisortaq Fernando Ugarte ilisimatitsivoq Kitsissut Avallerni appanik kisitsinissap aasap ingerlanerani pinissaa pilersaarutigineqartoq. Pinngortitaleriffimmeersut aamma pilersaaruteqarput appat ineqarfiat alla, ajornartorsiorfioqisortaaq aasamut kisitsiviginiarlugu: tassa Upernaviup eqqaaniittoq Kingittoq. Appaqarfiit taakku marluk appaqassutsimikkut kingullermik 2010 aamma 2012-imi kisitsinerniit ikileriaqqissimassappata biologit ilimagaat tullianik siunnersuinissami appat sivikinnerpaamik ukiuni quliugallartuni eqqissitvinneqarallarnissaannik innersuussuteqarnissartik; taamaalilluni kingullermik siunnersuineri taarsiunneqarsinnaasutut ukiuunerani sivikitsumik piniartitsisoqarsinnaanerani periarfissiisimanerigaluaq atorunnaarsinneqassalluni.

Appat pillugit siunnersuineq kingulleq

Appat pillugit siunnersuineq kingulleq pivoq oktoberip aaqqataa 2013. Siullertut innersuussutigineqarpoq appat sivikinnerpaamik ukiut qulit eqqissitinneqavinnissaat. Taamaalioortoqarsinnaassanngippallu tulliatut innersuussutigineqarpoq avannaani Qeqartarsuup Tunuaniit kujammullu ukiuunerani qaammammik ataasiinnarmik sivilissusilikkamik 15. oktoberimiit 15. novemberip tungaanut appanniartitsisoqartarnissaa. Aammalu innersuussutigineqarpoq Ittoqqortoormiit pigisaanilu upernerani appanniarsinnaatitaanerup inerteqqutaalersinneqarnissaa kiisalu appat piaqqiornerisa nalaani unioqqutitsilluni appanniartarnerit manniartarnerillu tamavimmik unitsivinneqarnissaat.

Kalaallit Nunaanni appat ineqarfii tamangajalluinnarmik ikiliartorfiupput

Tabel-imi ataatungaaniittumi kisitsisit namminneerlutik oqaluttuarpullusooq. Nunatsinni appat ineqarfii ullumikkut 19-iupput, taakkunanngalu aqqaneq marluk appaqassutsimikkut ikiliartorfiupput. Ineqarfiit Qaanaap pigisaaniittut kisiartaallutik aalaakkaasumik inissisimapput; Nunattalu sinneraniittut, Nuup eqqaaniittumininnguaq eqqaassanngikkaanni, tamavimmik ikiliartorfiupput. Appat Kalaallit Nunaanni piaqqisartut amerlanerpaartaat Qaanaap pigisaani piaqqisartuupput, tassa appat piaqqisartut 70 %-iisa missingi taavani piaqqisartuummata.

Appat Nunatsinni piaqqisartut 1990-ikkunniilli maannamut 15 %-it missaanni ikileriarsimapput. Qaanaap pigisaaniittartut amerlassutsimikkut aalaakkaasumik inissisimasut naatsorsuusiortermit peeraanni appat Nunatta sinnerani piaqqisartut 35-40 %-imik amerlassutsimikkut ikileriarsimapput.

Tabel 1. Appat piaqqisartut tamarmiusut amerlassusiannik takussutissaq (timmissat amerlassusiat, aappariikkuutaajunngitsut), ukiuni 2006-11-mi kisitsinerniit (Merkel et al. 2014), 1990-illu missaaniit allannguutit (Kampp et al. 1994).

Nunap immikk.	Ineqarfiit amerlass.	Appat amerlass. (2006-12)	Kingull. kisitsineq	Nunatta appaanit amerlassusiat	1990 miss. allannguut
Avannaa kitaa					
Qaanaaq	5	308.000	2006	68%	+8%
Upernavik N	2	115.000	2008/10	25%	-28%
Upernavik S	2	3.400	2007/10	1%	-74%
Kitaata qiterp.					
Uummanaaq	0	0	0%	0%	-100%
Disko Bay	1	1.700*	2010/11	0%	-62%
Kitaata kujataa					
Maniitsoq	4	14.300	2009	3%	-38%
Nuuk	1	1.000	2006-11	<1%	+8%
Paamiut	1	800	2009	<1%	-65%
Qaqortoq	1	2.700**	2009/10	1%	-65%
Tunu					
Ittoqqortoormiit	2	6.500*	2010	1%	-62%
Katillugit	19	453.200	2006-11	100%	-15%

* Appat ineqarfiini taakkunani marlunni 2015-imi kisitsigallarnerit ilimanarsisippaat 2011/12-imiit maannamut appat amerlassutsimikkut affaannanngorsimasinnaanerit.

** Appaqarfiit Kitsissut Avallerniittut ilaat pillugit paasissutissat 2015-imeersut ilimanarsisippaat taqqavani appaqarfiit ilaat 2010-p kingornaniit nunguissimasinnaanerit.

Ineqarfiit ajornartorsiorfiunerpaasut tassaapput Upernaviup kujataatungaaniittoq, Qeqertarsuup Tunuaniittoq, Kujataaniittoq aammalu Ittoqqortoormiit eqqaanniittoq, taakkunannga ilaat 62 %-imiit 74 %-it akornanni appaqassutsimikkut ikileriarfiusimallutik. Ineqarfiit pineqartut annaanneqassappata erngerluinnartumik pimoorussisumillu iliuuseqarnissaq pisariaqarpoq. Ilanngullugu oqaatigineqassaaq ukiuni pineqartuni Kalaallit Nunaata sineriaani tamarmi appat ineqarfii tallimat imaarussimammata, ineqarfillu Innaq Qeqertarsuup Tunuaniit Maniitsoq tikillugu kisiartaalluni piaqqiorfinngornikummat. Aamma oqaatigineqassaaq appat ineqarfiinik imaarunnikunik piaqqiorfittullu uterfigeqqinnetartunik maannamut assersuutissaqanngimmat.

Appat Atlantikup avannaatungaaneersut Kalaallit Nunaannut pingaaruteqartupilussuupput

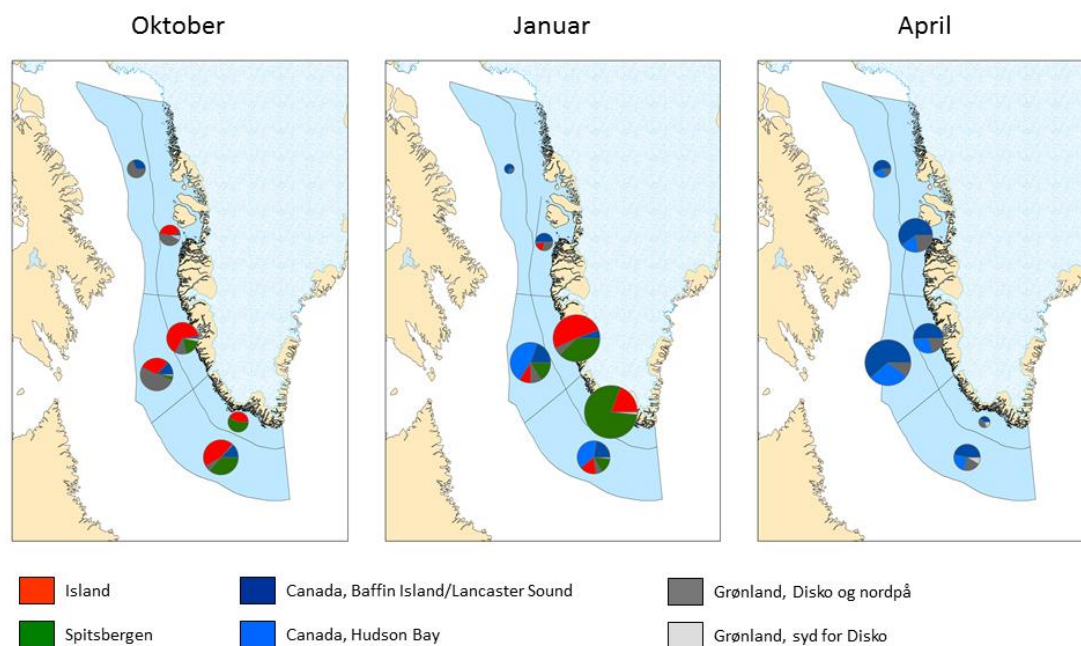
Misissuinerit nutaanerpaat paasinarsisippaat Nunatta kitaata kujataata sioraani ukiuunerani appat inuulluutigilluartakkatta amerlanerpaartaat nunanit allaneersuusut, tassa Canadamiit, Islandimiit Svalbardimiillu. Pingaartumik appat Islandimeersut Svalbardimeersullu Nunatsinni ukiuunerani pisarineqartarput. Kingullermik appat pillugit biologit siunnersuimmatali paasinarsisimavoq appat taakkunangaaneersut aamma assorujussuaq ikileriasimasut. Biologit isumaqarput Nunatta kujataata imartaani – Atlantikorsuullu avannarpasissuani tamarmi - uumassusillit ataqatigiiffii silap pissusiata allangorneranik peqquteqartumik allanngoriartortut, pingaartumik Atlantikorsuup avannarpasissuani allanngortoqarnerata kingunerisaanik. Tamaani sarfaqarfik kaavittuliortorlusooq 1990-ikkut qiteqqunneranniit sakkukillissimavoq, taamaammallu Atlantikorsuup avannaatungaani Nunattalu kitaata kujataatungaata imartaa ilanngullugu imaq kissatsinneralunilu tarajuisannerulersimavoq. Isummiussaq unaavoq, allannguutit tamakku imaani uumassusillit ataqatigiinnerannik uumasullu nerisareqatigiinnerannik allannguisimasinnaasut naggataagullu allaat uumasooqatigiit aamma appakut nerisassaqarniarnerannik sunniisimassajunnarsissasut.

Appat tikeraartorisartakkavut isumalluutigiinnarsinnaajunnaarpagut

Danmarkimi avatangiisinut nukissiuuteqarnermullu ilisimasaqarfimmeersut, DCE-meersut, allakkiaminnik nunatsinni aqutsisunut februar 2016 ingerlatitsipput, taassuma imaralugu nunarsuarmioqatigiit appanik nassitsissutilersukkanik misissuinerannit paasisat inernerusut qulequtserneqarsimasooq:

“[Kalaallit Nunaata kitaani appat piaqqiornerisa avataani katitigaanerat](#)”, allakkiamilu allattuusut seniorforskerit Morten Frederiksen, Flemming Ravn Merkel aamma Anders Mosbech ilaatigut ima allapput:

“Appanik 350-it missaanni amerlassusilinnik nassitsissutilersugaasimasunik (lysloggerinik, ullup qaamarnga malillugu sumiissusersiutitalillit) malittarinilluni misissuinerit Kalaallit Nunanneersunit, Canadameersunit, Islandimeersunit kiisalu Norgemeersunit 2007-imiilli ingerlanneqarput. Appat sumiissuserisartagaat aggerfiini piaqqisartut amerlassusiannut aammalu piaqqiornerisa avataani immamiinerisa nalaani amerlassusiat katitigaanerallu isiginiarlugit misissuiffigineqarput. Taamaaliornerit kinguneraat appat Atlantikorsuup avannaatungaani siaruarsimasarnerinik takussutissanik assissaqanngiusattunik pigisaqalernerq.”

Figur 1. Appat Kalaallit Nunaata kitaata imartaani sumiiffinni arfinilinni qaammatini oktober, januar aprilimilu suminngaanneersuusinnaanerannik missingiussaq. Ammalortuni assigiinngitsunik qalipaatersukkani appaqatigiit pineqartut suminngaanneersuunerat aammalu amerlassuserikannersinnaasaat (kisitsisit appanut inersimasunut tunngassuteqarput, tassa ukiut tallimat miss. utoqqaassusillit) takuneqarsinnaavoq.

Kalaallit Nunaata kitaata imartaani sumiiffinni arfinilinni oktober qaammat appat tamaaniittartut katillugit 1,0 mio. missarpiaanni amerlassuseqarsimassangatinneqarput. Januar qaammat 1,7 mio. missaanni, april-imilu 1,1 mio. missaanniissangatinneqarlutik (kisitsisit atorpeqartut nangaassutitaqarput). Kisitsisit taakkartorneqartut Atlantikorsuup avannaatungaani appaqassutsip tamarmiusup 16 %, 28% aamma 18 %-eraat, taakkulu missiliuussinerinnarmik tunngaveqarluni tamakkerlutik 6,1 mio. amerlassuseqassangatinneqarput.

Tassa misissuinikkut erseqqilluinnartumik takuneqarsinnaavoq Kalaallit Nunaata kitaata kujataata imartaani ukiukkut appanniartarnermi appat Canadameersut, Islandimeersut Svalbardimeersullu pingaaruteqarluinnarnerat. Ilisimalikkat taakku iluaqutsiullugit piniagaanerisa piaqqisartunut nunanit assigiinngitsuneersunut sunniutigisartagaat naatsorsuusiordfigineqarsinnaalissaq.

Maannamut iliuusaasimasut iluaqutaasimangillat

Naalackersuisut Timmissat pillugit nalunaarummik 2001-imi sukatererujussuarneranni Nunatsinni appat ikiliartornerisa unitsinneqarnissaat anguniarneqarsimavoq. Massakut ukiut 15-it qaangiussimalerput, nalornissutitaqanngilluinnartumillu oqaatigineqarsinnaavoq timmissat pillugit nalunaarut sukateriffigipilorneqaraluardmalluunniit appat Nunatsinni piaqqisartut ikiliartornerat unitsinneqarsinnaasimangilaq.

Taamaattorli Timmissat pillugit nalunaarut sukateriffigineqarsimangikkaluarpat appanut tunngatillugu pissutsit ullumikkut ajornerujussuusimassajunnarsigaluarput. Nunatsinni appattarineqartartut ukiumut amerlassusiat 2001-imiilli malunnaatilissuarmik ikileriarujussuarsimapput, kisiannili appaqassutsip inissisimarnaga qiviarlugu appanniartarnerit aqunneqarnerat naammaginarsimangilaq. Silap pissusiata allangoriartornera Nunatta aqutsinikkut iliuseqarnikkut unitsissinnaanngilaa, kisiannili Qaanaaq minillugu Nunatta sinnerani appaqassuseq ilorraap tungaanut saatinneqassappat maani piniagaanerat iliuseqarfigineqarsinnaavoq.